

Otázka kontinuity české reformace do počátku toleranční doby

Ohlášeným pokračováním mého článku Toleranční patent Josefa II. z r. 1781 a jeho publikace v Čechách a na Moravě¹ (o něco zpožděným pro dlouhodobé vážné onemocnění) je rozbor pojmu „česká reformace“ v souvislosti se zachováním její kontinuity do osmdesátých let 18. století.

A. Vyjasnění pojmů

Dříve než bude možné upřesnit chápání pojmu „česká reformace“, bude nutné vyjasnit ještě tři další pojmy: církev, instituce a zprostředkování. Mnoho zbytečných a zavádějících debat totiž pramení v myšlenkové nekázni a nesystematičnosti, kdy jednomu a témuž pojmu je přisuzována libovolná a často matoucí souvislost.

Pojem „církev“ z hlediska vnějšího posuzovatele, např. státu, znamená křesťanskou náboženskou společnost, která je státem registrována. Existují ovšem také výpovědi vnitřní a ty tak jednoznačné nejsou. V zásadě pro účel této studie je třeba rozeznávat výpovědi církve římskokatolické a jednotlivých církví reprezentujících protestantismus v klasické podobě tzv. světové reformace luterské a kalvínské. K tomu v prostředí českých zemí půjde samozřejmě především také o výpověď reformace české v její husitské (podobojí) či bratrské formě.

Pro obecnou dosažitelnost a přehlednost užívám pro římskokatolickou církev nejnovější zřetelnou výpověď z deklarace Dominus Iesus (O jedinečnosti a spásné universalitě Ježíše Krista a církve),² pro reformační církve znění čtyř konfesí (Augsburské, Bratrské, Helvetské a České vyznání), která přijala ČCE jako společné reformační zásady.³

Výpověď římskokatolické církve zní takto: Věřící mají vyznávat, že existuje dějinná kontinuita – zakořeněná v apoštolské posloupnosti – mezi církví založenou Kristem a katolickou církví: „To je jediná Kristova církev, kterou náš Spasitel po svém zmrtvýchvstání (srov. Jan 21,17) odevzdal Petrovi jako pastýři, jemu a ostatním apoštolům ji svěřil, aby ji šířili a řídili (srov. Mt 28,18nn) a provždy ji postavil jako sloup a pevnou oporu pravdy (srov. 1 Tm 3,15). Tato církev, ustavená a uspořádaná na zemi jako společnost, subsistuje (subsistit in, uskutečňuje se) v katolické církvi a je řízena Petrovým nástupcem a biskupy ve společenství s ním.“ Výrazem „subsistit in“ chtěl 2. vatikánský koncil uvést v soulad dvě doktrinní tvrzení: na straně jedné, že Kristova církev navzdory rozdělení křesťanů nadále plně existuje pouze v katolické církvi – a na straně druhé, že „mimo její organismus je mnoho prvků posvěcení a pravdy“ tedy v církvích a církevních společenstvích, které ještě nejsou v plném společenství s katolickou církvi. Avšak co se týká těchto posledních, je třeba tvrdit, že jejich hodnota „se odvozuje z plnosti milostí a pravdy, která byla svěřena katolické církvi“. Existuje tedy jediná Kristova církev, která subsistuje v katolické církvi, je řízena Petrovým nástupcem a biskupy ve společenství s ním. Církev, které sice nejsou v dokonalém společenství s církvi katolickou, ale zůstávají s ní spojeny velmi těsnými pouty, jako apoštolská posloupnost a platná eucharistie, jsou pravé partikulární církve. Proto i v těchto církvích je přítomna Kristova církev a působí v nich, ačkoliv chybí plné společenství s katolickou církvi, nakolik nepřijímají katolické učení o primátu, který podle Boží vůle objektivně má a uplatňuje nad celou církvi římský biskup. Naproti tomu církevní společenství, která neuchovala platný episkopát a ryzí a úplnou podstatu eucharistického

¹ SCetH 35 (2005), s. 253–260.

² Deklaraci vydala Kongregace pro nauku víry 6. srpna 2000. V závěru deklarace se uvádí: „Svatý Otec Jan Pavel II. s jistým věděním a svou apoštolskou autoritou ratifikoval a potvrdil tuto Deklaraci – odhlasovanou na valném zasedání v rámci audience, kterou udělil 16. června 2000 podepsanému kardinálu prefektovi Kongregace pro nauku víry a nařídil, aby byla zveřejněna.“ Zmíněný kardinál prefekt Kongregace pro nauku víry byl Josef Ratzinger, nynější papež Benedikt XVI.

³ Čtyři vyznání, spisy Komenského evangelické bohoslovecké fakulty, Praha 1951.

tajemství, nejsou církvemi v pravém slova smyslu; nicméně pokřtění v těchto společenstvích jsou od křtu včlenění do Krista, a jsou proto v určitém, i když nedokonalém společenství s církví. Křest totiž sám o sobě směřuje k úplnému rozvoji života v Kristu prostřednictvím celistvého vyznání víry, eucharistie a plného společenství v církví.

Výpovědi reformačních církví jsou nehledě na různé specifčnosti na navzájem podobné linii: Augsburské vyznání z r. 1530: „O církví. 1. Učí rovněž, že má stále (býti a) trvati jedna svatá (křesťanská) církev. Církev pak jest shromáždění (všech) svatých, v němž se evangelium čistě učí a (svaté) svátosti se náležitě (podle evangelia) vysluhují.

2. A k pravé jednotě církve stačí souhlas v učení evangelia a ve vysluhování svátostí. A není potřebí, aby byla všude (dodržována) stejná lidská ustanovení anebo obyčeje a obřady zřízené lidmi; jak praví Pavel.“⁴

Bratrské vyznání z r. 1535: O církví svaté, jenž jest zástup vyvolených a povoláných ze všech národů, aby zde Bohu věrně sloužíc a dosloužíc s ním věčně byli, smýšlíme a věříme toto: Předně, že základ a podstata i hlava její sám Pán Ježíš Kristus jest a jímž ona se vzdělává skrze Ducha svatého a slovo Páně i svátosti jeho. Tak zajisté o tom sám Pán Petrovi řekl: Na té skále (totiž skále věčnosti, kterouž's ty vyznal mne, Božího syna), já vzdělám církev svou (Mat 16,18). Nebo tak a nejinak tomu Petr rozuměl a samého Krista za ten úhelný kámen, na němž se všecko zakládá, vyhlašoval (1 Petr 2,4.5.6.7). A s. Pavel dí: Základu jiného žádný položití nemůž mimo ten, kterýž položen jest, jenž jest Kristus Ježíš (1 Kor 3,11). Jinde pak tentýž: Jeho dal za hlavu církví, kteráž jest tělo jeho a plnost všecko ve všech naplňujícího (Efez 1,22n).

A z toho věříme a vyznáváme, že církev svatá obecná jest všecko křesťanstvo, kdekoli po světě rozprostřené, hlasem evangelium svatého ze všech národů, pokolení, jazyků, stavů, řádů i věků skrze jeden křest Trojice s. v jednotu víry Kristovy shromážděné...

O svém pak shromáždění aneb jednotě to my smýšlíme a držíme, což i o jiné kterékoli křesťanské jednotě malé neb veliké smysliti sluší. Že totiž sama ona církví svatou obecnou není, ale částkou toliko její, podobně jako byli korintští, o nichž Apoštol napsal: Vy jste tělo Kristovo a oudové z částky.“⁵

Helvetské vyznání z r. 1566: „Poněvadž pak jest vždy pouze jeden Bůh, jeden Prostředník mezi Bohem a lidmi Ježíš Mesiáš (1 Tm 2,5), též jeden Pastýř veškerého stáde, jedna Hlava toho těla, posléze jeden Duch, jedna spása, jedna víra, jedna závěť či smlouva, vyplývá z toho nutně, že jest toliko jedna církev (církev obecná), nazýváme ji obecnou proto, že jest pro všechny a rozkládá se po všech částech světa a rozpíná se do všech dob, nijak neuzavřena místy ani dobami. Zavrhneme tedy donatovce, kteří těsnali církev do kterýchsi koutů Afriky. Ani nedáváme za pravdu římskému kléru, který vychvaluje skoro jen římskou církev jako obecnou.

Ostatně jako neuznáváme jiné hlavy církve než Krista, tak neuznáváme za pravou kteroukoli církev, která se chlubně za pravou vydává, ale učíme, že pravá církev jest ta, v níž lze naléztí znamení či známky pravé církve, především zajisté řádné a neporušené kázání slova Božího, jak nám jest podáno v knihách Proroků a Apoštolů, kteří všichni uvádějí ke Kristu, jenž pravil v Evangelium: Ovce mé hlas můj slyší, a já je znám, a následují mne. A já život věčný dávám jim. Cizího pak nenásledují, ale utíkají od něho, nebo neznají hlasu cizích (Jan 10,27–28.5). A kteří takoví jsou v církví, ti mají jednu víru, jednoho ducha, a proto vzývají jen jednoho Boha, jeho jediného ctí v duchu a v pravdě, pouze jeho milují z celého srdce a ze všech sil, samojediného jej vzývají skrze Krista, jediného prostředníka a Přímluvce; a mimo Krista a mimo víru v něho nehledají žádné spravedlnosti a života, poněvadž uznávají za hlavu i základ církve pouze Krista a na něm vzdělání denně se napravují pokáním, trpělivě nesou sobě uložený kříž, ale jsou také svázáni se všemi údy Kristovými láskou neošetnou, prokazují, že jsou uředníci Kristovi,

⁴ Čtyři vyznání, s. 69.

⁵ Ibidem s. 144, s. 145–146.

setrvávající ve svazku pokoje a svaté jednoty. Zároveň berou účast na svátostech, ustanovených Kristem a odevzdaných apoštoly a neužívají jich jinak, než jak je přijali od Pána. Jest totiž známo všem slovo Apoštolovo: Já zajisté přijal jsem od Pána, což jsem vám i vydal (1 Kor 11,23). Proto odsuzujeme jakožto odcizené pravé církvi Kristově ty církve, které nejsou takové, jaké mají býti podle toho, co jsme slyšeli, ať se při tom jakkoli honosí posloupaností biskupů, jednotou a starobylostí.“⁶

České vyznání z r. 1575: „Věříme a vyznáváme, že (Pís. Šal. 6,8; Mat. 13,47; Kol. 1,24; Zjev. 21,2) jedna církev svatá, obecná jest, a vždycky zůstává, a ta na tomto světě že jest viditelné shromáždění lidí věrných a svatých, kteříž v každém místě pravého a čistého učení Kristova se přidrží v tom způsobu, jakž jest od svatých evangelistů a apoštolů v přesvatém evangelium Kristovu věrně a upřímně vyhlášené, a kteříž také ve všem řídí a spravují se zákonem a ustanovením svého jediného krále, biskupa a hlavy Jezu Krista v svazku lásky a požívají jeho tajemství, kteréž vůbec svátosti nazýváme, podle ustanovení Krista Pána, tak jakž jsou jich požívali a nám v Písmích svatých pozůstavili evangelistové a apoštolé Krista Pána... Nebo kdež se koli tak slovo Krista Pána věřícím káže a velebnými svátostmi vedle nařízení jeho posluhuje, (a) tu jistě částka církve jeho jest, a (b) v takovém shromáždění Kristus Pán právě přítomen jest (Mat. 18,20).“⁷

Další pojem, který je třeba upřesnit, je „instituce“. Tento pojem souvisí s problematikou formálního režimu správy různých organizací, s právem a jeho případným vymáháním.

Z tohoto hlediska je římskokatolická církev centralistickou, hierarchicky uspořádanou organizací, s přesným vypracováním kanonického práva; jeho vymahatelnost ne pouze vnitřní (uvnitř organizace), ale i v důsledcích pro běžný život člověka je přímo úměrná míře propojení církevní a politické moci v dané společnosti.

Pokud jde o reformační církve, lze sledovat podstatnější rozdíly než ve formulaci chápání pojmu „církev“. Společné je pouze konstatování, že nejde o centralizované, hierarchicky uspořádané organizace. Jejich propojení jako místních složek s celkem společnosti je ovšem různorodé.

Luterství věrné své tezi „dvou říší“ odděluje sice moc duchovní a moc světskou, v praxi však počítá s organizační strukturou tzv. zemských církví, kdy v moderní době správní povinnosti knížat na sebe přebírá stát.

Obdobně, i když méně výrazně, uplatňuje takový přístup i kalvinismus (tj. helvetská konfese). Tam hned od počátku nešlo především o vázanost na zemské církve odvislé od vládnoucích knížat, ale hlavně o dohovor kazatelů s městskými radami, případně i se šlechtici na určitém území.

Obě větve tzv. světové reformace přitom předpokládaly křesťanské vrchnosti a stavy, které mají církvi zajistit nerušený výkon jejího vlastního duchovního poslání, tj. zvěstování slova Božího a vysluhování svátostí.

Pokud jde o českou reformaci, je situace složitější a méně přehledná. V šestnáctém století je tu sice snaha přiblížit se společným důrazům „světové reformace“, přitom však není možné – a ani žádoucí – popřít o sto let starší domácí kořeny. Platí zásadně, co zaznamenal Jan Lasicki jako vyjádření superintendenta malopolských sborů helvetské konfese Stanislava Sarneckého: „Kdyby se mne kdo ptal, čím se konfessí Česká od Augšpurské a Helvetské dělí, prokázati bych to mohl, že všechny jiné konfessí obnovených církví tam nejpředněji směřují, aby podešlí papežtí neřádové odkryti a poraženi byli, sama konfessí následovníků mučedníka Husa nejen boří, co zlého jest, ale také staví a vzdělává stánek nového, z Boha narozeného člověka a dobře spořádané církve.“⁸

⁶ Ibidem, s. 225, 228.

⁷ Ibidem, s. 290, 292.

⁸ Ibidem, s. 120, kde jsou uvedeny též další podrobnosti.

Celkem lze říci: tam, kde církev podobojí navazovala bezprostředně na strukturu předhusitských farností, uplatňovaly se správné zásady luterství. Církev počátků české reformace – husité v podobě tábořské teologie a na ně v zásadě navazující jednota bratrská – jako útvary vzniklé „zdola“, si zachovaly svou specifickou, mj. i vědomí, že vrchnost nemusí být křesťanská a že církev pro svou existenci nemůže spoléhat na vnější mocenskou oporu.

Třetím pojmem, který vyžaduje rozbor, je „zprostředkování“. Obecně nepopírá žádná křesťanská církev, že jediným knězem, tj. prostředníkem mezi Bohem a člověkem, je Ježíš Kristus. Na tomto kněžství se podílejí všichni věřící, jde o tzv. královské kněžství.

Římskokatolická církev však jednoznačně počítá i s tzv. služebním a svátostným kněžstvím, které má svůj střed v slavení eucharistie. Kněz je ustanoven vzkládáním rukou biskupa (svátost kněžství) a spojen v apoštolské posloupnosti s prvními apoštoly. Zprostředkování v pozemské existenci tedy reprezentuje hierarchická linie: kněz – biskup – papež. I pokud jde o kontakt s Bohem mimo viditelnou skutečnost, je tu obdobná linie: svatí – P. Maria – Bůh.

Reformační církve jsou v této problematice opět v zásadě jednotné: jediným prostředníkem je Ježíš Kristus, duchovní v dané církvi (necht' jakkoli nazývaní) mají jako své hlavní poslání kázání (zvěstování) na biblickém základě a vysluhování svátostí. Pokud jde o počet svátostí, bývá zpravidla redukován na dvě, jež podle biblického svědectví ustanovil Ježíš Kristus – křest a Večeře Páně. Jestliže neexistuje hierarchie pozemské církve, neexistuje ani hierarchie „nebeská“. Odmítá se proto také ctění svatých v tom smyslu, že jsou žádáni o přímělu.

Na základě kombinace výše uvedených tří pojmů můžeme nyní vytvořit užitečnou pomocnou tabulku. Jejím hlavním pojmem je ovšem církev, ať už jakkoli chápána. Přiřadíme-li ostatní dva pojmy vždy odlišným způsobem, získáme velmi dobrou orientační pomůcku.

CÍRKEV

A neinstituční	B instituční
1 bez prostřednictví	1 bez prostřednictví
A neinstituční	B instituční
2 zprostředkování	2 zprostředkování

Církev typu A1

mají organizační strukturu pouze jako pomocné zařízení, nebrání se případné potřebné změně; mohou tedy existovat a také existují bez nezbytné centrální koordinace pouze s vázaností na Ježíše Krista. Příklady tohoto typu církví jsou křesťanské sbory 1. století, valdenští zejména prvních tří století své existence, husité tábořské teologie, jednota bratrská, společenství české reformace v předtoleranční době

Církev typu A2

nemají sice ústřední instituci, úlohu prostředníka však hraje nějaká osoba pokládaná za mimořádnou, na níž je hnutí v podstatě po dobu její pozemské existence vázáno. Existence takového hnutí je zpravidla krátkodobá, nepřejde-li ve formu B2, tj. v instituci vybavenou hierarchickým systémem disponujícím i zprostředkováním a zdůrazňujícím své majetnictví pravdy.⁹ Příklady: v druhé a třetí generaci některé skupiny „nezařazených“ v Čechách, ve světovém měřítku např. Svědkové Jehovovi

⁹ V tomto případě jde o jev sledovatelný přesněji teprve od 19. stol., kdy se po francouzské revoluci narušila hegemonie vlivu všech institučních církví natolik, že mohlo dojít bez velkého nebezpečí ke vzniku skupin s rysy kultu osobnosti.

Círky typu B1

uznávají přístup člověka k Bohu bez zprostředkovatele, mají však vytvořenou organizační strukturu, která je neodmyslitelnou součástí jejich existence; situaci, kdy by instituční princip byl oslaben, vnímají jako stav ohrožení. Příklady: církve tzv. světové reformace – luterská a helvetská (tato druhá s výjimkou zejména reformované církve ve Francii)

Círky typu B2

jsou výhradním plnohodnotným zprostředkovatelem mezi Bohem a člověkem. Nezbytnou součástí tohoto zprostředkování je rovněž sama instituce, jejíž zachování je nejen potřebné, ale i nezbytné. Věřící se musí úplně podrobit jejímu vedení. Příklady: církev římskokatolická, řeckokatolická

Po vyjasnění výše uvedených tří pojmů a jejich vzájemných vztahů jsme dospěli k pomocné tabulce, která napomůže k pochopení událostí na počátku 80. let 18. století.

Jako poslední je třeba ještě upřesnit pojem „česká reformace“. V naší souvislosti tím míníme církev typu A1, která byla svými důrazy vždycky přítomna u mnoha věřících jak jednoty bratrské, tak církve podobojí. Tyto specifické důrazy české reformace nejenže nezanikly, ale byly v udivující jednotě formulovány na sklonku 18. stol.

B. Kontinuita české reformace na počátku toleranční doby

Dříve než budeme sledovat projevy této kontinuity na různých, často navzájem velmi vzdálených místech Čech a Moravy, je nutné si uvědomit, že počátkem osmdesátých let 18. stol. došlo k dvěma zásadním nárazům:

První z nich byl celkem očekávaný a existoval v podstatě latentně po dlouhá desetiletí, teď však mohlo alespoň částečně dojít k vyjádření zásadní odlišnosti církve typu A1 od církve typu B2. Určité postoje byly na obou stranách nepřekročitelné a přesvědčení navzájem neslučitelné.

Druhý náraz byl však méně očekávaný a překvapil někdy nejen úřady a oficiální činitele, ale i toleranční evangelíky samy. Odehrával se pozvolna od r. 1782 do r. 1784 a vyjadřoval odlišnost církve typu A1 od církví typu B1, tj. církví povolených tolerančním patentem.

V obou případech se alespoň ve stručnosti budu snažit o co nejzřetelnější přehled.

1. První náraz a vyjádření odlišností

Pečlivým a soustavným zkoumáním lze na základě zachovaných archivních dokumentů rekonstruovat celkem jednoznačně základní pozice obou odlišných stran. Pro římskokatolickou církev je ostatně dokladů dostatek, názory přihlašujících se evangelíků je však nutno odkrývat v často stručných a někdy i zkomolených zápisech písařů při tzv. slavnostních přihláškách. Vyjdeme samozřejmě ze základní odlišnosti, z chápání pojmu „církev“. Vzácným primárním pramenem je přitom hlášení, které po vykonaných slavnostních přihláškách na panstvích znojemskeho kraje, kde působil jako duchovenský komisař, posílal brněnskému biskupovi olbramovický děkan P. Jan Arnošt Lauffer, O. Praem.

Z vlastních vyjádření J. A. Lauffera lze podat celkem přesnou výpověď o postoji duchovenských komisařů, reprezentujících římskokatolickou církev. Zastávali sebepochopení této církve na základě oficiálních dokumentů i vlastního přesvědčení: „Katolická víra a to římská je samospasitelná, dvě víry nemohou být pravé, jednom jedna. Pravá víra musí být kromě toho, že je pevná, i rozumově zdůvodněná, vždyť je zjevena od Boha. Kdyby nebyla pravá, bylo by to jen mínění a vrtkavý blud, tedy žádná Boží víra.“

Musí být rozumově pevná, jinak by to byla nepochopitelná víra a čistá zatvrzelost. Bylo by proti rozumu tvrdit, že Bůh zjevil více křesťanských náboženství, neboť jako je jednota v pravdě, je i jednota ve zjevení. Proto praví Pavel – jeden Pán, jedna víra. Bůh nezjevil dvě protikladné víry, ale jednu. Katolíci mají za jediný základ Ježíše Krista, na němž stojí Petr – skála. Tím zajistil církvi neomylnost a pevnost do konce věků, jak je psáno v Písmu. Bylo by proti zdravému rozumu, když ne přímo rouháním, myslet si, že by Bůh svou církev třeba jen na okamžik opustil. A jestli je stále s ní, je ona stále tou pravou církví jako na počátku. Kristus církev postavil na skále, aby byla stálá a neomylná, jak by mohl Kalvín neomylnou církev napravit? Kdyby církev potřebovala nápravy, byl by Ježíš Kristus falešný prorok a pošetilý stavitel. Katolíci nejsou modloslužebníci, ale Kristovi ve smyslu církve Ježíše Krista, naší matky. Co učí matka? My víme, co věříme, vy ne. Samospasitelná je jenom jedna a jen ona má pravé znaky a žádné jiné náboženství. Kdyby církev potřebovala reformaci, neplatilo by, že je základem pravdy. Církev římskou Bůh zjevil, Kristus založil, apoštolové ji zvěštovali, takže se rozšířila po všem světě, nazývá se proto panující.¹⁰ Při porovnání s Deklarací Dominus Iesus vidíme důslednost základní linie.

Postoj hlásících se evangelíků nemohli duchovenští komisaři skutečně ani pochopit, tím méně přijmout, pro jejich chápání církve obecné jako těla Kristova a zřetelný nevýlučný (pluralitní) pohled.

Údiv a rozhořčení duch. komisaře P. Schupplera nad vyjádřením Juliany Kostíkové z Cetkovic na panství Šebetov bylo proto z jeho pohledu zcela logické: „Tak byla zatvrzelá a hloupá, že připustila, že více než jedna víra je spasitelná“.¹¹

Nepochopitelná duch. komisaři P. Mich. Lossovi, O. Praem., musela být ovšem i výpověď Kateřiny Pospíšilové z Jihlávky, panství Telč: „Věřím, že jak katolická, tak evangelická víra vedou ke spasení“.¹² Z Valaška dotvrzují postoj potomků české reformace slova Mariany Šrámkové z Brňova, p. Valašské Meziříčí: „Jestli budem dobře činit, dává nám každá víra život věčný.“¹³ Seriózní upřesnění této orientace podává František Štefan z Václavova, panství Miroslav: „Nikoho nezatrácuji v jeho víře, neboť nás všechny bude soudit Kristus.“¹⁴

Problematiku výstižně shrnuje Leopold Pokorný z Puklic ze stejnojmenného statku: „Věřím, že v každé víře, kde se věří v Boha a Krista, může být člověk spasen.“¹⁵

Při upřesnění vlastní víry se vyjadřovali hlásící se evangelíci obezřetně ve snaze co nejzřetelněji doložit vlastní orientaci, jako např. Jan Burian v Třebechovicích pod Orebem: „Nejní ani Lutrián ani Calvin, noprž že je spravedlivý křesťan a k tomu ještě doložil, že Kristus nikoliv na svatém Petrovi církev založiti aniž Petr skála býti mohl.“¹⁶ Přesné rozlišení přináší výpověď Jiřího Smetany z Radlic: „Naše víra je postavena a založena na Kristu a katolická na sv. Petru.“¹⁷ Mariana Cahová z Budíkovíc doplňuje: „Naše víra je založená na Kristu Pánu a Kristus Pán je skála jeruzalémská.“¹⁸ Potvrzuje to shodně ve vyjádření o své víře také Jan Kovář z Malé Bystřice: „Na skále Krista Pána založená.“¹⁹ Další biblické zakotvení připomíná Václav Rous z Jestřebí: „Základ je Ježíš Kristus jako pravý kámen úhelný.“²⁰ K tomu se svým výkladem připojuje Marianna Slováčková z Hošťálkové: „Na Kristu a na Slově Božím je založená, když povídá svaté evangelium, že

¹⁰ MZA Brno, B1 R 11/101/1, p. Bohutice; MZA Brno, B1 R 11/101/5, p. Moravský Krumlov, Miroslav, Myslibořice, Náměšť.

¹¹ MZA Brno, B1 R 11/101/7, p. Šebetov.

¹² MZA Brno, B1 R 11/101/7, p. Telč.

¹³ MZA Brno, B1 R 11/101/8, p. Val. Meziříčí.

¹⁴ MZA Brno, B1 R 11/101/5, p. Miroslav.

¹⁵ MZA Brno, B1 R 11/101/5, s. Puklice.

¹⁶ NA Praha, Č. Gub. Publ. G1/1, kart. 705, Protokol komise v Opočně.

¹⁷ MZA Brno, B1 R 11/101/2, p. Dačice.

¹⁸ MZA Brno, B1 R 11/101/8, p. Třebíč.

¹⁹ MZA Brno, B1 R 11/101/8, p. Val. Meziříčí.

²⁰ MZA Brno, B1 R 11/101/5, p. Náměšť.

ze všech pronárodů budou vyvoleni.“²¹ Z některých výpovědí se ozývá i přímá kritika hierarchického principu panující církve, jak slyšíme ze slov Jakuba Šindeláře z Dlouhého Pole: „To se mně nelíbí, že katolíci poslouchají, co papež nařizuje, a co Kristus nařídil, to poslouchat nechtějí.“²²

Kritický tón se ozývá samozřejmě častěji z reakcí na důsledky vnucovaného způsobu života církve typu B2. Jde především o širokou oblast zahrnující tzv. nálezky lidské, jimiž evangelíci rozuměli dodatečné obyčeje a ustanovení, kde během staletí došlo k jejich povýšení na základní pravidla křesťanského života. Z široké palety těchto výpovědí uvedu opět alespoň několik jako příklad.

Významný okruh se týkal ctění svatých. Přehledně a zásadně to sděluje Václav Pokorný z Puklic: „Svatí za nás nemohou prosit, ani nám nemohou dát nebe.“²³ Osobním postojem tuto výpověď potvrzuje Martin Novák z Radlic: „Svatý Martin není můj patron, ale Ježíš Kristus.“²⁴ Výstižná jsou také vyjádření Jiřího Hejla z Prosetína: „Svatý jsou napřed a Pán Ježíš vzadu,“²⁵ i Jana Stolaře ze Lštění: „Kristu se stává křivda, když svaté za přímluvu vzýváme.“²⁶

Problematika „lidských nálezků“ se ovšem týkala nejen otázky ctění svatých, ale mnoha dalších skutečností. Objevuje se snaha tuto šíři vyjádřit, jak se o to pokouší např. Jan Krčál z Uhřínova: „Nevěřím na dřevěné sochy, obrazy, nepřipouštím očistec ani růžence,“²⁷ nebo Jiří Paris ze Synče: „Katolický pozůstává v lidském učení a má mnoho modlárství, klanějí se kamenu, dřevu a obrazu,“²⁸ či Josef David z Úsobrna: „Nechci být katolíkem pro ty nálezky, pouti, agnusky, bratrstva.“²⁹ Nejzávažnější, protože k jádru zprostředkovatelské role panující církve směřující, je ovšem typ výpovědi např. Jana Beneše z Vysokého Mýta: „Nevěřím také, že nám otec duchovní hříchy odpustiti může, tím méně, že jsou jaké odpustky,“³⁰ nebo Žofie Limperské z Chotěšic: „Beránek Boží již jedenkrát za nás byl obětovaný a více se obětovati nemůže, podle toho, že mše sv. býti nemá.“³¹ Poručníctví panující církve bylo odmítáno i v souvislosti s poměrem k Bibli, resp. se vztahem Bible a tradice. Josef Janata z Hrabačova konstatuje: „V evangelické církvi dovoleno bylo vždycky slovo Boží čísti, v katolické církvi pak zapovězeno jest bylo.“³² K tomu dodává Anna Drobná ze St. Bydžova: „Církev katolická nám poroučí věřiti všechno, co je psáno a také co není psáno a já to, co psáno není, věřiti nechci.“³³

Zřetelný je také postoj v otázce Večeře Páně, jedné ze dvou svátostí evangelíky uznávaných. Ve výpovědi Jany Maršálkové z Jimramova je nejen vysvětlení, ale i výčitka: „Věřím všechno to, co v zákoně Páně se obsahuje a podle toho pod obojím způsobem chci Večeři páně přijímati, kterou jsem již v mej maličkosti pod obojí způsobem přijímala. Proč jste zrušili Kšaft Pána Ježíše, my se toho držíme.“³⁴ Stejně významné pro evangelíky je i ujištění, že nejen chléb, ale i kalich náleží celému obecenství. Jasně to pověděl Jan Jurka z Chlumu (i když zde jde vlastně už o interpretaci biblických textů; ta spočívá v tom, zda se slovo „všichni“ v Ježíšově výzvě: Pijte z něho všichni vztahuje jen na apoštoly – chápání římskokatolické církve či na všechny věřící – reformační pojetí navazující na praxi

²¹ MZA Brno, B1 R 11/101/2, p. Hošťálková.

²² SOA Praha – Chodovec, vs Konopiště.

²³ MZA Brno, B1 R 11/101/5, s. Puklice.

²⁴ MZA Brno, B1 R 11/101/2, p. Dačice.

²⁵ MZA Brno, B1 R 11/101/4, p. Kunštát.

²⁶ SOA Praha – Chodovec, vs Konopiště.

²⁷ MZA Brno, B1 R 11/101/8, p. Vel. Meziříčí.

²⁸ SOA Praha – Chodovec, vs Kostelec nad Černými lesy, kniha 748.

²⁹ MZA Brno, B1 R 11/101/7, p. Šebetov.

³⁰ SOKA Ústí nad Orlicí, protokol komise.

³¹ Ibidem, protokol komise.

³² NA Praha, Č. Gub. Publ. G 1/1, kart. 709, p. Branná – Jilemnice.

³³ NA Praha, Č. Gub. Publ. G 1/1, kart. 709, p. Dymokury.

³⁴ MZA Brno, B1 R 11/101/3, p. Jimramov.

v církvi běžnou až do 13. stol.): „Večeře Páně podobojí, protože Kristus řekl, že nejen duchovním, ale celému sboru náleží přijímat podobojí.“³⁵

Bylo by možné pokračovat v této dokumentaci velice dlouho. Vybírala jsem záměrně pouze některé z mnoha výpovědí ze slavnostních přihlášek z nejrůznějších míst Čech a Moravy. Vyplyvá z nich jednoznačně uvědomělá orientace na českou reformaci jako církve typu A1. V porovnání s realitou jsou pochopitelně fantastické úvahy o hloučcích navzájem úplně oddělených skupinek závislých na některém „lidovém vůdci“ opravdu úsměvné. Literární fabulace náleží ovšem beletrii, nikoli odbornému zpracování.

2. Druhý náraz v letech 1782–1784, kdy se projevila odlišnost církví typu A1 a B1

V této souvislosti je především třeba připomenout výchozí situaci. Církev typu A1 v předtoleranční době neměla samozřejmě přesnou instituční organizační strukturu, stejně jako ji neměly první místní církve v Jeruzalémě, Korintu, Efezu, Tesalonice atd. V obou případech šlo o využívání osobních obdarování (charismat) jednotlivců tvořících obecnost.³⁶

Pokud jde o předtoleranční období v Čechách a na Moravě, šlo jednak o službu vedoucích osobností (ať už v okruhu místních shromáždění či v širším rozsahu vzájemného propojení těchto shromáždění), jednak o různorodou činnost v aktivitách vlastních jednotlivým místním celkům.³⁷

V r. 1782 (a částečně už na sklonku r. 1781) bylo na výše uvedených osobnostech, mužích i ženách, aby reagovaly na události, připravovaly místní shromáždění na slavnostní přihlášky, organizovaly postup při zajištění legální existence sboru, což předpokládalo zejména získání oficiálně potvrzeného pastora a schválení stavby modlitebny, a staraly se o řadu dalších věcí, které z dění ve vzrušené době vyplynuly.

Když byly tyto úkoly zajištěny, dochází najednou v průběhu let 1783–1784 ke zvláštnímu jevu. Velká část těch, kteří toleranční sbory začali vytvářet a organizovat, odchází do ústraní. Někteří se formálně vracejí do římskokatolické církve, s níž ale už nenaváží skutečný kontakt. Jiní naopak mizí mezi „nezařazenými“ (mylně nazývanými blouznivci). Další zůstávají sice členy příslušného tolerančního sboru, ale do jeho života už nezasahují. Ze sborových písemností se ztrácejí jména jako Slouka v Nosislavi, Novák v Nebuželích, Rambousek ve Chvaleticích, Jirmus v Libiši, Brchaň a Drápal v Horních Dubenkách a další.

Docházelo k výměně stráží. Konaly se volby prvních oficiálních staršovstev, která už měla jiné úkoly a poslání než „staršovstva“ předtoleranční. Původní pracovníci měli náplň činnosti velmi bohatou, zahrnující v podstatě celek životní reality. Taková činnost vyžadovala nejen hluboké přesvědčení, ale i samostatnost jednání a rozhodování.

Nyní se mnoho z těchto obdarování stalo nadbytečnými. Staršovstvo se stalo prodlouženou rukou pastora, který řídil sbor „shora“; členové staršovstva se měli starat především o ekonomické zajištění sboru a také o jeho „disciplinaci“.

To bylo pro většinu pastorů přicházejících z Uher, případně z Německa, naprosto samozřejmé. Církve, v nichž vyrostli, luterská i reformovaná (helvetská), byly organicky propojeny s instituční strukturou. Pastor tam byl autoritou, nikoli partnerem v hledání, nalézání a životní praxi. Toto vědomí bylo v případě utvářejících se tolerančních sborů ještě umocněno tím, že pastoři přicházeli dle svého přesvědčení pomoci ubohým lidem, které mají vyučovat a zformovat ve sbory, jak je znali ze svých církví typu B1. Očekávání evangelíků, že pastoři budou respektovat jejich svébytnost církve typu A1 nebylo a ani nemohlo být naplněno.

³⁵ MZA Brno, B1 R 11/101/8, p. Třebíč.

³⁶ Podrobnější informace o první církvi podává v Bibli v Novém zákoně, zejména 12. kapitola 1. listu Korintským; tématu se týká i 4. kapitola listu Efezským a 12. kapitola listu Římanům.

³⁷ Podrobnější informace o těchto osobnostech a jejich činnosti podává publikace Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě, Praha 1995, s. 113–120.

Střetly se zde dvě odlišné soustavy. Ne sice tak zřetelně jako při prvním nárazu, nebylo zde podstatných rozdílů ve vymezení pojmu „církev“ ani v otázce zprostředkování, rozdíl v chápání instituční a neinstituční církve však nemohl nezpůsobit zásadní změnu. Většina tolerančních sborů byla alespoň vnějšně „disciplinována“. Josefínský stát ještě nebyl naprosto zralý pro to, aby umožnil existenci společenství, které by neměl pod svou kontrolou. Zajímavé však je, že po více než 130 letech, v r. 1918, se přihlásily všechny dosavadní české luterské a reformované sbory ke společnému základu, který vyznávala předtoleranční církev, k dědictví české reformace jako typu A1.

Závěrem shrnuji: nepleťme si pojmy! Ráda přiznávám, že předtoleranční církev jako církev typu A1 nebyla ani nemohla být instituční, neměla a ani nemohla mít svou pevnou organizační strukturu ani vazby na ústředí v zahraničí. Jde prostě o odlišný jev a ten by měl být brán v potaz, jde-li o vážné studium událostí v souvislosti s tolerančním patentem.

Eva MELMUKOVÁ

Zdroj: *Studia Comeniana et Historica* 38, 2008, č. 79–80, s. 252–259.